

מקץ

פרשה ארץ ישראלית

קחו מזמרת הארץ בכליכם - על הצרי, האפרסמון

מאת: טליה זיסקין

יהודי יריחו ועין גדי התמחו בגידול האפרסמון, ואת מלאכת הפקת הבושם שמרו בסוד. ברצפת בית הכנסת היהודי בעין גדי, שנבנה במאה ה-5 לספירה ועמד על תילו עד תחילת המאה ה-6 לספירה, מופיעה כתובת שבה מוזכר 'סוד הקריה', סודם של אנשי עין גדי. מדובר, ככל הנראה, בטכניקות הפקת השרף של צמח האפרסמון. הסיבה לשמירתן בסוד קשורה לפוטנציאל הכלכלי הגבוה של גידול האפרסמון בעקבות שימושי הרבים לקטורת, לבושם ולתרופות. בזכות ריחו זכה להצעה לברכה מיוחדת **אמר ליה רב חסדא לרב יצחק: האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עלויה** (=זה שמן האפרסמון מה מברכים עליו?) **אמר לו הכי אמר רב יהודה בורא שמן ארצנו** (בבלי ברכות, מג ע"א). בשמורת עינות צוקים התגלתה בחפירות חווה ובה מפעל חקלאי, שעל פי פרופסור יזהר הירשפלד, נועד להפקת שמן האפרסמון.

האפרסמון גדל בארץ ישראל כנראה עד ראשית התקופה הערבית, ומשם עבר למצרים עד המאה ה-17. בדורות האחרונים גדל הצמח בחצי האי ערב ובמזרח אפריקה, ולאחרונה הושב לארץ ישראל. על השבתו לארץ כתבו פרופ' זהר עמר ודוד אילוז **אנו מקווים שהחזרת גידולו של האפרסמון לארץ-ישראל והמחקרים שכותבי מאמר זה שוקדים עליהם בשנים האחרונות, יאפשרו לחשוף עוד כמה מצפונותיו של צמח זה. אולי בכך יתעורר מחדש הביקוש לבושם האפרסמון, והוא יזכה להשבת המונית טין לו זכה בעבר** (עמר ואילוז, האפרסמון בארץ ישראל, עמ' 70).

כשנגמר השבר שהביאו מצרים, והאחים מתבקשים לרדת לשם שוב להביא אוכל, מסכים יעקב בלית ברירה לשלוח אתם גם את בנימין. הוא מצרף סכום כסף ואומר להם כך: **אם-כן אפוא זאת עשו, קחו מזמרת הארץ בכליכם, והורידו לאיש מנחה: מעט צרי, ומעט דבש, נכאת ולט, בטנים ושקדים** (בראשית מג, יא).

מהי אותה 'זמרת הארץ' שלקחו בני יעקב? רש"י על הפסוק מביא את תרגום אונקלוס ומסביר **מדמשבח בארעא - שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם**. זמרת הארץ היא מה שמשובח בארץ, שאותו זמרים ואז עליו מזמרים ואותו משבחים. משלוח זמרת הארץ הוא מתנה למושל המצרי ודרך למציאת חן בעיניו בעת בקשת השבר. נוסף על כך, ייתכן כי הטעם והריח הטובים שהצטרפו אל בנימין, אחיו האהוב של יוסף, אכן נגעו בנימי נפשו של יוסף ופתחו לו את הלב.

מה הם הצרי, הדבש, הנכאת, הלט, הבוטנים והשקדים שבני יעקב לקחו עמם בירידתם למצרים? לצמחים השונים אפשר למצוא כמה זיהויים. עץ השקד ופריו מוכרים, את הבוטנים מקובל לזהות עם הפיסטוק, אלת הבוטנה, וייתכן שהדבש הוא דבש דבורים או דבש תמרים. לפי חלק גדול מהפירושים, הצרי, הנכאת והלוט, הם בשמים שהיו בשימוש ברחבי המזרח הקדום. אורחת הישמעאלים שמגיעה לאחר השלכת יוסף לבור נושאת עמה את שלושת סוגי הבשמים האלו למצרים, שלא הייתה משופעת בהם, **והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה** (בראשית לז, כה).

על הצרי ניתן ללמוד עוד מהמקרא ומדברי חז"ל. מאזכוריו של הצרי בספר ירמיהו נלמדת התכונה הרפואית שלו לאיחוי שברים וריפוי פצעים **פתאם נפלה בבלי ותשבר הילילו עליה קחו צרי למכאובה אולי תרפא** (ירמיהו נא, ח). בדברי חז"ל קיימת זהות בין הצרי המקראי לבין האפרסמון שנקרא בשם העברי קָפֶף ובשם היווני בלסם, **צרי בלסם קטף** (בראשית רבה, צא, יא). האפרסמון מופיע במקורות יהודיים, יוונים ורומיים רבים וכן בממצא הארכיאולוגי מתקופת המשנה והתלמוד. הוא מוכר כבושם יוקרתי שגדל ביהודה, לאורך אגן ים המלח ובבקעת הירדן והיה לסמלה של ארץ ישראל. פליניוס הזקן - סופר, חוקר ומפקד צבאי רומאי, כתב במאה הראשונה לספירה **אין מכל הבי שמים מי שידמה לאפרסמון. הארץ היחידה שלה הוענק צמח זה היא יהודה** (פליניוס, תולדות הטבע, כרך 12).

לעיון נוסף

- אילוז דוד ועמר זהר, "האפרסמון בארץ-ישראל", בתוך: **מחקרי עיר דוד וירושלים הקדומה**, דברי הכנס ה-11, ירושלים, התש"ע 2010, (5) עמ' 61-73
- אילוז דוד ועמר זהר, "האפרסמון מיריחו ומעין גדי ושימושי הרפואיים", **אריאל 200-201**, התשע"ג, עמ' 186-179
- עמר זהר, **צמחי המקרא: בחינה מחודשת לזיהוי כל הצמחים הנזכרים בתנ"ך לאור מקורות ישראל והמחקר המדעי**, ירושלים, 2012, עמ' 174-177
- בן יהושע שמשון ורוזן ברוך, "הסוד של עין גדי", **קתדרה 132**, התשס"ט, עמ' 70-100